

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.4.128>

УДК 331.45:338.43:351.82

К. М. Дідур,

к. е. н., докторант кафедри економіки,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8489-0308>

С. П. Дмитрюк,

старша викладачка кафедри експлуатації машинно-тракторно

парку, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2097-0797>

БЕЗПЕКА ПРАЦІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЯК ФАКТОР РИЗИКУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

K. Didur,

PhD in Economics, Doctoral candidate of the Department of Economics,

Dnipro State Agrarian and Economic University

S. Dmytriuk,

Senior Lecturer of the Department of Safety of Vital Functions,

Dnipro State Agrarian and Economic University

OCCUPATIONAL SAFETY IN THE AGRICULTURAL SECTOR AS A DETERMINANT OF FOOD SECURITY RISKS

Дослідження присвячене обґрунтуванню ролі безпеки праці в аграрному секторі як одного з ключових чинників формування ризиків продовольчої безпеки. Актуальність проблеми зумовлена трансформаційними процесами в економіці України, посиленням воєнних, демографічних і технологічних викликів, а також погіршенням умов праці, що набуває системного характеру та впливає на функціонування агропродовольчої системи.

Доведено, що безпека праці виходить за межі соціального виміру та виступає економічною категорією, яка визначає продуктивність праці, стабільність виробничих процесів і здатність аграрного сектору забезпечувати безперервне виробництво продовольства. На основі статистичних і соціологічних даних встановлено значну частку працівників, зайнятих у несприятливих умовах, що супроводжується зростанням травматизму, професійної захворюваності та втрат робочого часу. В аграрному секторі наслідки порушення вимог охорони праці посилюються через сезонність виробництва та обмеженість технологічних строків.

Проаналізовано основні складові системи охорони праці, зокрема нормативно-правове забезпечення, організаційні механізми, техніко-технологічні та соціально-трудова аспекти. Обґрунтовано, що їх ефективність визначає рівень керованості виробничими ризиками та впливає на збереження трудового потенціалу як ключового ресурсу аграрного виробництва. Особливу увагу приділено техніко-технологічним чинникам, порушення яких призводить до втрат продукції, зниження її якості та дестабілізації виробництва.

Узагальнення результатів дозволило встановити, що безпека праці виступає структурним елементом продовольчої безпеки, оскільки її порушення формує багаторівневі ризики, пов'язані зі зниженням продуктивності, зростанням витрат і нестабільністю виробничих процесів. Обґрунтовано необхідність інтеграції політики охорони праці у стратегію забезпечення продовольчої безпеки. Практичне значення полягає у

формуванні науково обґрунтованих підходів до вдосконалення системи охорони праці в аграрному секторі з урахуванням її впливу на ефективність виробництва продовольства.

The study is devoted to substantiating the role of occupational safety in the agricultural sector as one of the key factors shaping food security risks. The relevance of the topic is determined by ongoing transformation processes in Ukraine's economy, the intensification of military, demographic, and technological challenges, as well as the deterioration of working conditions at enterprises, which has acquired a systemic character and affects the efficiency of the agri-food system.

The paper demonstrates that occupational safety goes beyond its traditional social dimension and acquires the features of an economic category that determines labor productivity, the stability of production processes, and the capacity of the agricultural sector to ensure continuous food production. Based on statistical data and sociological research findings, it is established that a significant share of workers in Ukraine are employed under unfavorable working conditions, which is accompanied by an increase in occupational injuries, work-related diseases, and losses of working time. In agriculture, despite a relatively lower share of workers engaged in hazardous conditions, the consequences of non-compliance with occupational safety requirements have a disproportionately high impact on production outcomes due to the seasonal nature of work and the limited time frames for technological operations.

The content of the main components of the occupational safety system is revealed, including regulatory and legal support, organizational mechanisms, technical and technological solutions, social and labor aspects, as well as systems of control, accounting, and financing of safety measures. It is substantiated that the effectiveness of each of these elements determines the level of risk management and affects the preservation of labor potential, which is one of the key resources of agricultural production.

Special attention is paid to the technical and technological aspects of occupational safety, which include the condition of production equipment, compliance with technological regulations, the level of sanitary and hygienic working conditions, and the provision of personal protective equipment. It is proved that violations in these areas lead not only to increased injury rates but also to product losses, deterioration in product quality, and destabilization of production processes. Social and labor aspects, including demographic trends, employment structure, and working conditions of different categories of employees, determine the availability of labor resources and the ability of the agricultural sector to adapt to external challenges.

The generalization of the research results makes it possible to conclude that occupational safety is a structural element of food security, as its violations generate multi-level risks manifested through reduced labor productivity, increased costs, product losses, and disruptions in production stability. Under current conditions, such risks acquire a systemic nature and require the integration of occupational safety policy into the overall strategy for ensuring food security.

The practical significance of the study lies in the development of scientifically grounded approaches to improving the occupational safety system in the agricultural sector, taking into account its impact on food production efficiency. This contributes to strengthening the resilience of the agri-food system and ensuring an adequate level of food supply for the population.

Ключові слова: *аграрний сектор; безпека праці; виробничі ризики; продовольча безпека; продуктивність праці; умови праці.*

Keywords: *agricultural sector; food security; labor productivity; occupational safety; production risks; working conditions.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблеми охорони праці залишаються актуальними як у глобальному вимірі, так і в Україні, причому їх значення виходить за межі суто соціальної

проблематики й набуває ознак системного економічного чинника. Умови безпеки на робочому місці, безпечність технологічних процесів, стан машин, механізмів і обладнання, ефективність засобів захисту, а також рівень санітарно-побутових умов повинні відповідати вимогам нормативно-правових актів про охорону праці [4]. У межах аграрного сектору дотримання таких вимог визначає не лише рівень захищеності працівників, але й стабільність функціонування виробничих процесів, що формують основу продовольчої безпеки.

Протягом останніх років на підприємствах України спостерігається погіршення умов праці, що набуває системного характеру. У сфері матеріального виробництва кожен третій, а на окремих підприємствах – кожен другий працівник працює в несприятливих умовах, що зумовлює зростання виробничих ризиків та формує негативні соціально-економічні наслідки. За результатами соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, найбільша частка працівників, які оцінюють умови праці як небезпечні, припадає на промисловість (34%), тоді як статистичні дані фіксують варіацію показника в межах 30-47% залежно від виду діяльності. У сільському господарстві частка зайнятих у небезпечних умовах становить близько 20%, у сфері послуг – 14%, у бюджетному секторі – 10% [6].

З огляду на специфіку аграрного виробництва, навіть відносно нижча частка зайнятих у небезпечних умовах не зменшує значущості проблеми, оскільки кожен випадок травматизму або втрати працездатності має непропорційно високий вплив на виробничі результати. Сільське господарство характеризується високою сезонною концентрацією робіт, обмеженими строками виконання технологічних операцій та значною залежністю від природно-кліматичних факторів. За таких умов порушення безперервності виробничого процесу, спричинене погіршенням стану здоров'я працівників або аварійними ситуаціями, безпосередньо трансформується у втрати врожаю, зниження обсягів виробництва та погіршення якості продукції.

Погіршення умов праці супроводжується зростанням професійної захворюваності, підвищенням рівня травматизму та скороченням ефективного фонду робочого часу, що в сукупності формує додаткове навантаження на виробничу систему. У макроекономічному вимірі такі процеси проявляються через зниження продуктивності праці, збільшення витрат підприємств і послаблення конкурентоспроможності аграрного сектору. У свою чергу, зниження ефективності аграрного виробництва обмежує можливості забезпечення стабільної пропозиції продовольства, що є ключовим елементом продовольчої безпеки.

У зв'язку з цим впровадження сучасних засобів безпеки, спрямованих на запобігання виробничому травматизму, а також забезпечення належних санітарно-гігієнічних умов праці набуває не лише соціального, а й економічного значення. Поліпшення умов праці сприяє збереженню трудового потенціалу, підвищенню продуктивності та стабілізації виробничих процесів, що в умовах аграрного сектору безпосередньо впливає на обсяги та якість виробництва продовольства.

Сучасні трансформації ринку праці акцентують увагу на підвищенні якості життя працівників, забезпеченні права на гідну працю та створенні умов для стабільного отримання доходів. У цьому контексті рівень безпеки праці виступає інтегральною характеристикою соціально-економічного розвитку, що поєднує інтереси працівників, роботодавців і держави. Для аграрного сектору підвищення стандартів безпеки праці означає не лише покращення соціальних умов зайнятості, а й зміцнення продовольчої безпеки через забезпечення стабільності виробництва, зниження втрат і підвищення ефективності використання ресурсів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на власника або уповноважений ним орган, за винятком випадків укладення між працівником і роботодавцем трудового договору про дистанційну роботу. Така норма відображає фундаментальний принцип відповідальності суб'єкта

господарювання за організацію виробничого середовища, що відповідає встановленим стандартам безпеки. У контексті аграрного сектору реалізація цього принципу набуває додаткового змісту, оскільки створення безпечних умов праці прямо пов'язане зі здатністю забезпечувати безперервність виробничих процесів і підтримувати належний рівень продовольчого забезпечення.

Питаннями забезпечення безпеки праці займається значна кількість науковців, які сформували теоретико-методологічну основу дослідження даної проблематики. Вагомий внесок у висвітлення цих питань зробили Я.І. Бедрій [3], А.С. Беліков, С.Г. Годяєв, С.П. Дмитрюк [4], М.П. Гандзюк, Є.П. Желібо, М.О. Халімовський [5], Л.А. Катренко, Ю.В. Кіт, І.П. Пістун [6], А.В. Луковников [7], О.М. Роїна, О.А. Кривенко [8], В.М. Ярошевська, В.Й. Чабан [11]. Наукові напрацювання зазначених авторів охоплюють широкий спектр питань – від нормативно-правового забезпечення охорони праці до розроблення практичних механізмів зниження виробничих ризиків та удосконалення системи управління безпекою праці на підприємствах.

Отримані результати досліджень дозволили сформулювати загальні вимоги до забезпечення безпеки праці, обґрунтувати підходи до її організації та запропонувати напрями удосконалення з урахуванням сучасних викликів. Використання напрацювань зазначених авторів, а також застосування сучасних інформаційних технологій, створює підґрунтя для формування системного бачення безпеки праці як багатовимірної категорії, що поєднує технічні, організаційні, соціальні та економічні компоненти.

Водночас, віддаючи належне науковим результатам попередніх досліджень, доцільно зауважити, що подальший розвиток теоретичних підходів потребує більш координованого і системного характеру, з урахуванням трансформацій, що відбуваються в економіці та аграрному секторі зокрема. Особливої актуальності набуває інтеграція проблематики безпеки праці у ширший контекст продовольчої безпеки, оскільки стан умов праці визначає ефективність використання трудових ресурсів, рівень

продуктивності та стабільність виробничих процесів у сільському господарстві.

Ігнорування цього взаємозв'язку призводить до фрагментарного розгляду безпеки праці як ізольованої соціальної категорії, тоді як у реальності вона виступає одним із структурних елементів стійкості агропродовольчої системи. Саме тому подальші дослідження мають орієнтуватися на поєднання підходів охорони праці з економічним аналізом виробництва продовольства, що дозволить більш повно розкрити механізми впливу умов праці на забезпечення продовольчої безпеки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Для забезпечення належного рівня організації охорони праці та убезпечення працівників від впливу шкідливих і небезпечних виробничих факторів доцільно спрямувати діяльність підприємств на комплексне вдосконалення ключових елементів системи безпеки праці. У межах аграрного сектору така постановка завдань набуває особливого значення, оскільки ефективність управління умовами праці безпосередньо впливає на стабільність виробничих процесів і, відповідно, на рівень продовольчої безпеки.

У цьому контексті пріоритетними напрямками виступають:

- приведення у відповідність нормативно-правових актів до діючого законодавства, що забезпечує узгодженість вимог охорони праці з сучасними умовами господарювання та створює правові передумови для стабільного функціонування виробництва продовольства;
- впровадження організаційних заходів з охорони праці, спрямованих на формування ефективної системи управління виробничими ризиками, що дозволяє забезпечити безперервність технологічних процесів у сільському господарстві;
- удосконалення технічних та технологічних рішень, яке передбачає підвищення рівня безпеки обладнання, оптимізацію виробничих

процесів та зниження ймовірності аварій, що впливають на обсяги та якість аграрної продукції;

- організація всебічного контролю за станом охорони праці, що забезпечує своєчасне виявлення відхилень і запобігання порушенням, здатним призвести до збоїв у виробничих циклах;

- аналіз та облік показників стану охорони праці, що формує інформаційну базу для прийняття управлінських рішень і дозволяє мінімізувати втрати, пов'язані з травматизмом, професійними захворюваннями та неефективним використанням трудових ресурсів.

Реалізація зазначених напрямів створює передумови для підвищення ефективності аграрного виробництва, збереження трудового потенціалу та зниження виробничих ризиків, що в сукупності забезпечує зміцнення продовольчої безпеки як на рівні підприємств, так і на рівні національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасна трансформація аграрного сектору України відбувається в умовах поєднання воєнних, економічних та демографічних викликів, що істотно ускладнює забезпечення стабільності функціонування агропродовольчої системи. У таких умовах традиційні підходи до аналізу продовольчої безпеки, зосереджені переважно на обсягах виробництва, зовнішній торгівлі або ціновій доступності продуктів харчування, виявляються недостатніми. У фокусі дослідження дедалі частіше опиняються фактори, що формують внутрішню стійкість виробничої системи, серед яких особливе місце належить безпеці праці.

Безпека праці в аграрному секторі доцільно розглядати не лише як складову соціальної політики, а як економічний інструмент, що визначає здатність галузі підтримувати безперервність виробництва продовольства. Порушення вимог охорони праці супроводжується не лише зростанням виробничого травматизму, а й втратами трудового потенціалу, зниженням продуктивності праці та дестабілізацією виробничих процесів. У сукупності

такі явища формують додаткові ризики для продовольчої безпеки, особливо в умовах сезонності аграрного виробництва, коли навіть короткострокові збої можуть мати непропорційно великі наслідки.

На сучасному етапі розвитку нашої держави питання охорони праці на підприємствах, зокрема в аграрному секторі, є одним із найактуальніших. Належна організація охорони праці, що відповідає вимогам нормативно-правових актів, розглядається як основний захід профілактики та запобігання виробничому травматизму та професійній захворюваності. Водночас, значення цих заходів виходить за межі соціальної функції, оскільки забезпечення безпечних умов праці прямо пов'язане зі збереженням трудового потенціалу, від якого залежить ефективність аграрного виробництва [1, 2].

Для того щоб робота з охорони праці проводилась належним чином та убезпечити працівників на їх робочому місці від дії шкідливих і небезпечних виробничих факторів, роботодавцю варто подбати про впровадження певних вимог безпеки. У системі аграрного виробництва реалізація таких вимог набуває додаткового значення, оскільки дозволяє мінімізувати ризики втрат урожаю, збоїв у технологічних процесах та порушення виробничих циклів.

Упершу чергу важливим є нормативно-правове забезпечення охорони праці. Розробка та затвердження на підприємстві положень, інструкцій та інших актів з охорони праці формує базову інституційну основу функціонування системи безпеки. Нормативно-правові акти про охорону праці охоплюють правила, стандарти, норми, регламенти та інструкції, обов'язкові для виконання всіма суб'єктами господарювання [8].

До основних нормативних актів, які повинні бути розроблені на підприємстві з урахуванням специфіки виробництва, належать: положення про систему управління охороною праці; положення про службу охорони праці; положення про комісію з питань охорони праці; положення про порядок розслідування нещасних випадків; положення про навчання та

перевірку знань працівників; положення про медичні огляди; перелік робіт підвищеної небезпеки та інші документи.

Наявність зазначених нормативних актів забезпечує регламентованість виробничих процесів та формує передумови їх стабільного функціонування. В аграрному секторі, де виробництво має чітко визначені часові рамки, недотримання регламентів здатне призвести до зриву технологічних операцій, що безпосередньо впливає на обсяги виробництва продовольства.

Впровадження організаційних заходів у сфері охорони праці виступає ключовим елементом формування системи управління виробничими ризиками в аграрному секторі. Створення служби охорони праці, призначення відповідальних осіб, проведення навчання, інструктажів та медичних оглядів забезпечують не лише дотримання нормативних вимог, а й формують здатність підприємства підтримувати безперервність виробничих процесів. Для сільського господарства, де технологічні цикли жорстко детерміновані природно-кліматичними умовами, порушення організаційної дисципліни у сфері безпеки праці здатне призвести до втрати врожаю, погіршення якісних характеристик продукції або зриву виробничих строків, що безпосередньо впливає на параметри продовольчої безпеки [3].

Очолює роботу з управління охороною праці та несе безпосередню відповідальність за її функціонування роботодавець, тоді як у цехах, службах і на виробничих ділянках відповідальність покладається на керівників відповідних структурних підрозділів. Подібна система розподілу повноважень формує ієрархію управління виробничими ризиками, що дозволяє забезпечити оперативність реагування на загрози та мінімізувати їх вплив на виробничий процес. Організаційно-методичне керівництво діяльністю структурних підрозділів і функціональних служб здійснює служба охорони праці, яка забезпечує підготовку управлінських рішень та контроль за їх реалізацією, що в умовах аграрного виробництва набуває значення інструменту стабілізації виробничих процесів.

Служба охорони праці створюється на підприємствах відповідно до чисельності працюючих і виконує широкий спектр функцій, пов'язаних із розробленням ефективної системи управління охороною праці, проведенням профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, впровадженням сучасних технологій та засобів захисту, а також контролем за дотриманням вимог законодавства. У системі аграрного виробництва діяльність такої служби забезпечує зниження ймовірності аварій, виробничих збоїв і втрат робочого часу, що прямо впливає на стабільність виробництва продовольчої продукції. До її функцій належить розроблення заходів щодо поліпшення умов праці, проведення перевірок, облік і аналіз виробничого травматизму, організація інструктажів і навчання персоналу, ведення документації та інформаційне забезпечення працівників. Разом з тим, служба охорони праці бере участь у розслідуванні нещасних випадків, проведенні атестації робочих місць, розробленні нормативних документів та організації системи навчання, що формує комплексний підхід до управління безпекою праці [4].

Контрольна функція служби охоплює стан виробничого обладнання, дотримання технологічних процесів, забезпечення працівників засобами індивідуального захисту, організацію санітарно-гігієнічних умов праці та проведення медичних оглядів. Системність такої діяльності дозволяє не лише знижувати рівень виробничого травматизму, а й забезпечувати стабільність виробничих процесів, що є визначальним чинником безперервності постачання продовольства.

Важливим елементом системи управління охороною праці виступає атестація робочих місць, яка передбачає виявлення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, оцінку санітарно-гігієнічних умов праці та розроблення заходів щодо їх оптимізації. Проведення атестації дозволяє здійснити комплексну оцінку виробничого середовища, визначити рівень ризиків і забезпечити відповідність умов праці нормативним вимогам. З економічної точки зору, результати атестації мають значення для оптимізації

використання трудових ресурсів, зниження витрат, пов'язаних із професійними захворюваннями, та підвищення продуктивності праці. В аграрному секторі ігнорування результатів атестації призводить до накопичення прихованих ризиків, які можуть проявлятися у вигляді зниження ефективності виробництва, втрат продукції або порушення технологічних процесів [7].

Суттєву роль у забезпеченні безпеки праці відіграє система інструктажів, яка охоплює вступний, первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі. Проведення інструктажів забезпечує формування у працівників знань і навичок безпечної поведінки, що є необхідною умовою ефективного функціонування виробництва. Особливого значення це набуває в аграрному секторі, де виробничі процеси пов'язані з використанням сільськогосподарської техніки, хімічних засобів захисту рослин, роботою в польових умовах та підвищеним рівнем виробничих ризиків. Недостатній рівень підготовки працівників або недотримання вимог безпеки може призвести до пошкодження посівів, втрати врожаю, поломки техніки або інших негативних наслідків, що прямо впливають на обсяги виробництва продовольства.

Організація навчання та перевірки знань з питань охорони праці є невід'ємною складовою системи управління безпекою праці. Навчання здійснюється як у закладах освіти, так і безпосередньо на підприємствах, включаючи спеціальне навчання для працівників, зайнятих на роботах підвищеної небезпеки, а також підготовку посадових осіб. Перевірка знань проводиться відповідними комісіями та передбачає оцінку рівня підготовки працівників до виконання виробничих завдань. Формування високого рівня професійної підготовки працівників сприяє підвищенню ефективності аграрного виробництва, зниженню ризику виробничих помилок та забезпеченню стабільності виробничих процесів [11].

Стажування та дублювання працівників виступають важливими інструментами набуття практичного досвіду та формування навичок

безпечної роботи. Допуск до самостійного виконання виробничих завдань здійснюється лише після підтвердження достатнього рівня підготовки, що дозволяє знизити ризики аварій і нещасних випадків. Професійний добір, у свою чергу, забезпечує відповідність працівників вимогам конкретних видів діяльності з урахуванням їхніх психофізіологічних характеристик. Умови аграрного виробництва, що характеризуються підвищеним рівнем фізичного навантаження, впливом зовнішнього середовища та необхідністю швидкого прийняття рішень, зумовлюють підвищені вимоги до персоналу. Невідповідність працівника цим вимогам підвищує ймовірність виникнення аварійних ситуацій і втрат виробничих ресурсів.

Проведення попередніх і періодичних медичних оглядів забезпечує контроль за станом здоров'я працівників і запобігає допуску до роботи осіб, для яких виконання певних функцій становить ризик. Збереження здоров'я працівників має принципове значення для аграрного сектору, де спостерігається дефіцит кваліфікованої робочої сили. Втрата працездатності працівників або їх вибуття з виробництва внаслідок травм чи професійних захворювань обмежує виробничі можливості підприємств і знижує їхню здатність забезпечувати стабільні обсяги виробництва продовольства.

Сукупність зазначених організаційних заходів формує основу функціонування системи охорони праці в аграрному секторі, яка водночас виступає елементом забезпечення продовольчої безпеки. Порушення будь-якого з цих елементів здатне спричинити ланцюгову реакцію негативних наслідків – від зниження продуктивності праці до втрати частини виробленої продукції, що в умовах нестабільного зовнішнього середовища набуває системного характеру.

Поряд із організаційними механізмами, визначальне значення у формуванні безпеки праці в аграрному секторі набувають техніко-технологічні аспекти, які відображають рівень розвитку матеріально-технічної бази, ступінь модернізації виробництва та відповідність технологічних процесів вимогам безпеки. У сучасних умовах інтенсифікації

аграрного виробництва зростає залежність результатів господарювання від надійності технічних систем, що використовуються у виробничому процесі. Високий рівень механізації та автоматизації, з одного боку, дозволяє підвищити продуктивність праці, однак з іншого – суттєво підвищує складність управління виробничими ризиками, пов'язаними з експлуатацією техніки та обладнання. У такій ситуації безпека праці перестає бути виключно функцією соціального захисту працівників і перетворюється на елемент забезпечення технологічної стійкості аграрного виробництва, від якої безпосередньо залежать обсяги та якість продовольчої продукції [10].

Стан виробничого обладнання визначає не лише рівень безпеки працівників, а й надійність виконання технологічних операцій. Використання зношеної техніки, несвоєчасне проведення ремонтів або недотримання регламентів технічного обслуговування призводять до зростання ймовірності аварійних ситуацій, що в аграрному секторі мають особливо відчутні наслідки. Враховуючи обмеженість часових інтервалів для виконання основних польових робіт, навіть короткотривалі простої техніки здатні порушити виробничий цикл і спричинити втрати врожаю. У цьому контексті технічна безпека набуває значення фактора, що визначає ефективність використання природних і трудових ресурсів, а також впливає на стабільність продовольчого забезпечення.

Безпека технологічних процесів формується на етапі їх проектування та реалізації і передбачає дотримання встановлених параметрів виробництва, правильний вибір технологічних режимів, раціональне використання ресурсів та забезпечення належних умов зберігання матеріалів. Порушення технологічних регламентів, зокрема при використанні засобів захисту рослин, добрив або кормів, може призвести не лише до погіршення умов праці, а й до зниження якості та безпечності продовольчої продукції. Таким чином, техніко-технологічний вимір безпеки праці інтегрується у систему продовольчої безпеки через механізми забезпечення якості продукції та мінімізації виробничих втрат.

Стан виробничої інфраструктури, включаючи будівлі, споруди, склади, транспортні комунікації та інженерні мережі, формує додатковий рівень впливу на безпеку праці. Неналежне утримання інфраструктурних об'єктів підвищує ризик аварій, пошкодження продукції під час зберігання або транспортування, а також створює загрози для працівників. В аграрному секторі, де значна частина продукції потребує спеціальних умов зберігання, недоліки інфраструктури можуть призводити до значних післязбиральних втрат, що безпосередньо впливає на загальний рівень продовольчої забезпеченості.

Значущим елементом техніко-технологічної безпеки виступає забезпечення належних санітарно-гігієнічних умов праці, що передбачає контроль за параметрами виробничого середовища, такими як рівень шуму, вібрації, запиленості, температури та освітлення. Вплив несприятливих факторів виробничого середовища призводить до зниження працездатності працівників, підвищення рівня захворюваності та зростання ймовірності помилок під час виконання виробничих операцій. У результаті формується комплекс непрямих втрат, що проявляються через зниження ефективності виробництва, збільшення витрат і погіршення якості продукції.

Використання засобів індивідуального та колективного захисту розглядається як один із ключових інструментів мінімізації впливу небезпечних виробничих факторів. Забезпечення працівників відповідними засобами захисту дозволяє знизити рівень травматизму та професійних захворювань, що сприяє збереженню трудового потенціалу аграрного сектору. Водночас недотримання вимог щодо використання засобів захисту або їх недостатня якість призводять до підвищення ризиків для здоров'я працівників і зростання економічних втрат, пов'язаних із тимчасовою або постійною втратою працездатності.

Окремої уваги заслуговує забезпечення працівників лікувально-профілактичним харчуванням, яке сприяє підтриманню їх фізіологічного стану в умовах підвищених навантажень і впливу шкідливих факторів.

Збереження працездатності працівників у таких умовах має не лише соціальне значення, а й економічний ефект, оскільки дозволяє підтримувати стабільність виконання виробничих операцій та дотримання технологічних строків.

Поряд із техніко-технологічними характеристиками, суттєвий вплив на рівень безпеки праці та, відповідно, на продовольчу безпеку мають соціально-трудова аспекти функціонування аграрного сектору. Особливості регулювання праці жінок, неповнолітніх та осіб з інвалідністю визначають специфіку організації виробництва та впливають на структуру зайнятості. Обмеження щодо залучення таких категорій працівників до виконання важких або небезпечних робіт формують необхідність адаптації технологічних процесів і підвищення рівня механізації виробництва.

Соціально-трудова характеристики аграрного сектору в Україні визначаються також демографічними тенденціями, зокрема скороченням чисельності сільського населення, міграцією робочої сили та старінням трудових ресурсів. У таких умовах збереження здоров'я працівників і забезпечення безпечних умов праці набуває стратегічного значення, оскільки дефіцит кваліфікованої робочої сили обмежує можливості розширення виробництва та знижує адаптивність аграрного сектору до зовнішніх викликів.

Система обліку, аналізу та оцінки стану умов праці виступає важливим інструментом управління виробничими ризиками. Накопичення та систематизація інформації про нещасні випадки, професійні захворювання та результати перевірок дозволяє виявляти закономірності та причини виникнення небезпечних ситуацій. На основі таких даних формуються управлінські рішення, спрямовані на усунення виявлених недоліків, що дозволяє підвищити ефективність виробництва та знизити рівень втрат продукції [9].

Облік нещасних випадків і професійних захворювань має не лише статистичне, а й аналітичне значення, оскільки дозволяє оцінити масштаби ризиків і визначити пріоритетні напрями їх зниження. Ефективна система

розслідування сприяє формуванню превентивних заходів, що дозволяють уникати повторення подібних ситуацій і забезпечувати стабільність виробничих процесів.

Механізми відшкодування шкоди у разі ушкодження здоров'я працівників виконують функцію соціального захисту, проте їх економічний вимір пов'язаний із формуванням додаткового фінансового навантаження на підприємства. Зростання витрат на компенсації, лікування та соціальне страхування знижує фінансові можливості підприємств щодо інвестування у розвиток виробництва, що в довгостроковій перспективі впливає на їхню конкурентоспроможність і здатність забезпечувати стабільні обсяги продовольства.

Планування та фінансування заходів з охорони праці виступають ключовими інструментами стратегічного управління ризиками. Формування комплексних планів дозволяє систематизувати діяльність у сфері безпеки праці та забезпечити цільове використання ресурсів. Недостатній рівень фінансування призводить до накопичення системних ризиків, реалізація яких може мати критичні наслідки для аграрного виробництва, особливо в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Система контролю та відповідальності забезпечує дотримання вимог охорони праці та формує механізми реагування на порушення. Багаторівневий контроль, що включає внутрішні та зовнішні інструменти нагляду, дозволяє своєчасно виявляти відхилення від встановлених норм і вживати заходів щодо їх усунення. Ефективність контролю визначає рівень дисципліни у сфері безпеки праці та впливає на стабільність виробничих процесів.

Інформаційне забезпечення та звітність формують основу прозорості управління і створюють умови для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Доступ до інформації про стан умов праці, результати перевірок і причини нещасних випадків дозволяє підвищити якість управління ризиками та знизити рівень невизначеності [5].

Сукупність розглянутих техніко-технологічних, соціально-трудових та управлінських факторів дозволяє сформувати комплексне уявлення про безпеку праці як про системну категорію, що має прямий вплив на продовольчу безпеку. Порушення вимог охорони праці призводить до зниження продуктивності, втрат продукції, зростання витрат і дестабілізації виробничих процесів, що в умовах воєнно-економічної нестабільності трансформується у фактор системного ризику для агропродовольчої системи. У зв'язку з цим інтеграція політики охорони праці у загальну стратегію забезпечення продовольчої безпеки набуває не декларативного, а прикладного значення, формуючи передумови для підвищення стійкості аграрного сектору та забезпечення стабільного продовольчого забезпечення населення.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило розкрити роль безпеки праці в аграрному секторі як важливого чинника забезпечення продовольчої безпеки, значення якого не обмежується соціальним виміром, а проявляється у площині економічної стійкості агропродовольчої системи. Стан умов праці безпосередньо пов'язаний із продуктивністю праці, стабільністю виробничих процесів та здатністю галузі підтримувати безперервність виробництва продовольства, що особливо актуалізується в умовах сучасних трансформаційних і воєнно-економічних викликів.

У процесі дослідження встановлено, що погіршення умов праці в Україні супроводжується зростанням виробничих ризиків, втратами трудового потенціалу та скороченням ефективного фонду робочого часу. Для аграрного сектору такі тенденції мають посилений вплив у зв'язку із сезонним характером виробництва та обмеженими строками виконання технологічних операцій, унаслідок чого навіть локальні порушення вимог безпеки праці здатні призводити до відчутних втрат продукції та зниження ефективності господарювання.

Аналіз складових системи охорони праці – нормативно-правового забезпечення, організаційних механізмів, техніко-технологічних і соціально-трудових аспектів – засвідчив їх взаємозалежний характер та визначальний вплив на рівень керованості виробничими ризиками. Узгодженість функціонування цих елементів формує передумови для стабільного перебігу виробничих процесів, тоді як порушення або недостатня ефективність хоча б одного з них спричиняє накопичення ризиків, що трансформуються у виробничі втрати та дестабілізацію аграрного виробництва.

Особливу роль відіграють техніко-технологічні чинники, пов'язані зі станом обладнання, дотриманням технологічних регламентів і рівнем виробничої інфраструктури, оскільки вони визначають не лише безпеку працівників, але й якість продукції, обсяги втрат та ефективність використання ресурсів. Водночас соціально-трудові аспекти, включаючи стан трудового потенціалу та демографічні обмеження, визначають можливості аграрного сектору щодо адаптації до зовнішніх викликів і підтримання необхідного рівня виробництва.

Узагальнення отриманих результатів дає підстави розглядати безпеку праці як структурний елемент продовольчої безпеки, порушення якого формує комплекс взаємопов'язаних ризиків, що проявляються через зниження продуктивності праці, зростання витрат, втрати продукції та порушення стабільності виробничих процесів. За сучасних умов такі ризики набувають системного характеру, що обумовлює необхідність інтеграції політики охорони праці у загальну стратегію забезпечення продовольчої безпеки.

Практичний вимір дослідження пов'язаний із формуванням підходів до підвищення ефективності управління безпекою праці в аграрному секторі, що передбачає удосконалення організаційних механізмів, оновлення техніко-технологічної бази та збереження трудового потенціалу, що в сукупності сприятиме зміцненню стійкості агропродовольчої системи та забезпеченню стабільного продовольчого забезпечення населення.

Література

1. Закон України «Про внесення змін до статей 19 та 43 Закону України «Про охорону праці» № 3458-VI від 02.06.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3458-17>
2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 1105-XIV від 23.09.1999 р. (зі змінами станом на 01.01.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>
3. Бедрій Я. І. Основи охорони праці. Львів: Магнолія, 2019. 240 с.
4. Беліков А. С., Дмитрюк С. П., Годяєв С. Г. Охорона праці в агропромисловому комплексі України. Черкаси, 2014. 645 с.
5. Гандзюк М. П., Желібо Є. П., Халімовський М. О. Основи охорони праці: підручник. 5-те вид. Київ: Каравела, 2011. 384 с.
6. Катренко Л. А., Кіт Ю. В., Пістун І. П. Охорона праці: курс лекцій. Практикум: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2009. 540 с.
7. Луковников А. В. Охорона праці: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Київ: Вища школа, 2001. 254 с.
8. Охорона праці в Україні: нормативні документи / упоряд. О. М. Роїна; за ред. О. А. Кривенка. 2-ге вид., виправл. і доп. Київ: КНТ, 2006. 418 с.
9. Типове положення про навчання з питань охорони праці: наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05>
10. Типове положення про службу охорони праці: НПАОП 0.00-4.35-04. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/npaop0.00-4.35-04>
11. Ярошевська В. М., Чабан В. Й. Охорона праці в галузі: навч. посіб. Київ: Професіонал, 2004. 286 с.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine “On Amendments to Articles 19 and 43 of the Law of Ukraine ‘On Occupational Safety and Health’”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3458-17> (Accessed 19 Mar 2026).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine “On Compulsory State Social Insurance”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (Accessed 19 Mar 2026).
3. Bedrii, Ya.I. (2019), Osnovy okhorony pratsi [Fundamentals of occupational safety and health], Mahnoliia, Lviv, Ukraine.
4. Bielikov, A.S. Dmytriuk, S.P. and Hodiaiev, S.H. (2014), Okhorona pratsi v ahropromyslovomu kompleksi Ukrainy [Occupational safety in the agro-industrial complex of Ukraine], Cherkasy, Ukraine.
5. Handziuk, M.P. Zhelibo, Ye.P. and Khalimovskiy, M.O. (2011), Osnovy okhorony pratsi [Fundamentals of occupational safety and health], 5th ed, Karavela, Kyiv, Ukraine.
6. Katrenko, L.A. Kit, Yu.V. and Pistun, I.P. (2009), Okhorona pratsi: kurs lektsii. Praktykum [Occupational safety: lecture course and practicum], Universytetska knyha, Sumy, Ukraine.
7. Lukovnykov, A.V. (2001), Okhorona pratsi [Occupational safety], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine.
8. Roina, O.M. and Kryvenko, O.A. (2006), Okhorona pratsi v Ukraini: normatyvni dokumenty [Occupational safety in Ukraine: normative documents], KNT, Kyiv, Ukraine.
9. State Committee of Ukraine for Industrial Safety, Labour Protection and Mining Supervision (2005), “Standard regulation on training in occupational safety and health”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05> (Accessed 19 Mar 2026).
10. State Committee of Ukraine for Industrial Safety, Labour Protection and Mining Supervision (2004), “Standard regulation on occupational safety service”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/npaop0.00-4.35-04> (Accessed 19 Mar 2026).
11. Yaroshevska, V.M. and Chaban, V.Y. (2004), Okhorona pratsi v haluzi [Occupational safety in the sector], Profesional, Kyiv, Ukraine.

Отримано редакцією журналу / Received: 19.03.26

Прорецензовано / Revised: 14.04.26

Дата публікації / Published: 23.04.26